

Кульчицький Віталій Йосипович, к.пед.н., доцент, доцент кафедри філософії та суспільних дисциплін (ДВНЗ «Тернопільський державний медичний університет ім. І. Я. Горбачевського МОЗ України»), kulchytskyjvy@tdmu.edu.ua

РОЛЬ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В СТАНОВЛЕННІ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

***Анотація.** У статті проаналізовано роль патріотичного виховання в становленні лідерських якостей особистості. Розглянуто та виокремлено компоненти лідерських якостей з визначенням у них ознак, які, забезпечують ефективне лідерство молоді, зокрема: мотиваційні ознаки, емоційно-вольові ознаки, особистісні ознаки, ділові ознаки. Зроблено висновки про те, що однією з рис сучасної системи виховання повинно стати формування політичної культури, компетентності та толерантності особистості, становлення лідерських якостей, виховання патріотизму та відданості цінностям демократії.*

***Ключові слова:** патріотичне виховання, лідерські якості, особистість, молодь.*

Kulchytskyi Vitalii Yosypovych , Ph.D in Pedagogic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Philosophy and Social Sciences (I. Horbachevsky Ternopil State Medical University), kulchytskyjvy@tdmu.edu.ua

THE ROLE OF PATRIOTIC EDUCATION IN THE DEVELOPMENT OF PERSONAL LEADERSHIP SKILLS AS SOCIAL AND PEDAGOGICAL ISSUE

Abstract.

***Introduction.** The article analyzes the role of patriotic education in the development of leadership skills of an individual. The components of leadership skills are identified with their characteristics which provide effective leadership of youth, particularly motivational features, emotional and volitional features, personal characteristics, business attributes.*

***Purpose.** To analyze the role of patriotic education in the development of leadership skills of an individual.*

***Methods.** Specific search for and analysis of Ukrainian and foreign academic literature; historical and chronological, problematic and comparative;*

systematization and synthesis of facts, events and documents; modeling the process of historical development of educational activities.

Results. *Attention is drawn to the fact that under the development of a patriotic personality's leadership skills, one must understand the quantitative changes in the psyche of an individual that ensure the accumulation of leadership potential which is expressed in the complication of cognitive psychological structures, the development of self-government ability, the growth of activity and the improvement of youth educational process of motivation for leadership. The features of the personality providing effective leadership of the youth are identified: self-knowledge, self-affirmation, independence, self-determination, desire for collectivity, enthusiasm, social activity.*

Originality. *Pedagogical conditions of leadership skills development in the patriotic educational process are considered: taking into account the features and youth leadership motivation development; provision of purposeful development of leadership skills of the youth by organizing a youth team, self-government and a leader's school; creation of a development environment using interactive forms of work (patriotic trainings, role play games).*

Conclusion. *It is concluded that one of the features of the modern system of education should be the formation of political culture, competence and tolerance of an individual, leadership skills development, the upbringing of patriotism and commitment to democratic values. It is extremely important to understand that an educational institution needs to develop and keep up with the advancement of life, to seek new ways of modern patriotic education optimization as an important component of the formation of a leader's personality traits.*

Key words: *patriotic education, leadership skills, personality, youth.*

Актуальність патріотичного виховання особистості в сучасному українському суспільстві чималою мірою зумовлено потребою державотворчих процесів на засадах гуманізму, демократії, соціальної справедливості, що мають забезпечити усім громадянам рівні стартові можливості для розвитку та застосування їхніх потенційних здібностей, досягнення суб'єктивно привабливих і водночас соціально важливих цілей як умов реалізації найголовнішої соціально-психологічної потреби особистості – потреби до самовизначення та самоствердження.

В умовах загроз національній безпеці суспільство все більше усвідомлює гостру потребу у вихованні свідомого громадянина, фахівця, патріота. Саме тому одним із важливих напрямів діяльності освітнього закладу є патріотичне виховання. Таке виховання ґрунтується на любові до Батьківщини, свого народу, міста, села, сім'ї, родини і є потужним мотиваційним фактором, який спонукає молодь до досягнення вагомих успіхів у навчальній діяльності.

У сучасних умовах стратегічним завданням суспільства є збереження самобутньої культури народу, зміцнення і розвиток морально-психологічного, патріотичного і інтелектуального потенціалу молоді. Саме тому на особливу увагу заслуговує становлення лідерських якостей особистості, молодій людині – лідера, яка в найближчому майбутньому буде вирішувати стратегічні завдання національної безпеки країни, яка залежить від її патріотизму та професіоналізму.

Патріотичне виховання – це вимога часу, тому його розвиток і вдосконалення є актуальним завданням для всіх учасників виховного простору. Навчальний заклад як осередок патріотичного виховання має сприяти розвитку демократичної політичної культури, формуванню громадянської компетентності, політико-правових знань, становленні лідерських якостей особистості, гідності та відповідальності молоді, усвідомленню та визнанню ними демократичних принципів життя та пріоритетів прав людини.

У вітчизняній науці теоретичні і практичні аспекти розвитку лідерських якостей досліджувались у різних галузях знань, зокрема педагогіці, психології, соціальній педагогіці тощо. Так, проблему розвитку лідерських якостей особистості висвітлено в дослідженнях: М. Гаврилюк, О. Євтихов, Н. Жеребова, Р. Кричевський, А. Лутошкін, Б. Паригін, А. Петровський, Л. Уманський, О. Уманський, О. Чернишов та інші.

Мета статті – аналіз ролі патріотичного виховання в становленні лідерських якостей особистості.

Сучасні цивілізаційні виклики, які докорінно змінюють світ у всіх сферах життєдіяльності людини, висувають певні вимоги до особистості лідера, який є рушійною силою цих змін. Сьогодні вимагає вільної, відповідальної, самосвідомої особистості. Образ досконалої особистості лідера – це передусім міцно та органічно засвоєні національні й загальнолюдські цінності; це урівноваженість, стресостійкість і влада над собою, стратегія побудови життя, що передбачає постійний рух до здійснення чим раз новіших, важчих, ніж раніше, задумів, результати яких потрібні як самій людині, так і всім навколо; це створення самою людиною середовища для власного розвитку, самовдосконалення та самореалізація; це межа самовіддачі, вміння мобілізуватися на подолання труднощів, прогнозувати наслідки своїх учинків; це щирість, прагнення до об'єктивності та здатність приймати рішення. Такий лідер не тільки вміє відстоювати власні інтереси, а й піклується про загальне благо. Йому притаманні почуття людської гідності, патріотизм, прагнення служити людям, толерантність, порядність, чесність, справедливість, рішучість, підприємливість, потреба добротності, уявлення про себе не просто як про громадянина, а як про незалежну особистість, здатну прийняти на себе відповідальність перед суспільством за себе, за інших, за справу.

Юнацький вік має вирішальне значення в розвитку особистості, накладаючи відбиток на подальший життєвий шлях. Адже здійснений у юнацтві життєвий вибір буде визначати в подальшому успішність життєвого шляху особистості в цілому. В юності значно зменшується гострота міжособистісних конфліктів і меншою мірою проявляється негативізм у взаєминах з оточуючими людьми. Покращується загальне фізичне і емоційне самопочуття, зростає контактність та комунікативність. Відзначається більше витримки у поведінці. Усе це засвідчує, що криза підліткового віку або пройшла, або ж іде на спад [1, с. 214].

Одночасно відбувається стабілізація внутрішнього світу, що виявляється у зниженні рівня тривожності, нормалізації самооцінки.

Відтак, на наш погляд, можна виділити такі риси, що забезпечують ефективне лідерство молоді: самопізнання, самоствердження, самостійність, самовизначення, юнацький максималізм, прагнення до колективності, ентузіазм, романтизм, громадська активність.

Беручи до уваги особливості юнацького віку і дослідження особистісних рис лідера, на наш погляд, доцільно виокремити такі компоненти лідерських якостей з визначенням у них ознак, які, забезпечують ефективне лідерство молоді і які умовно можна розподілити на: *мотиваційні ознаки*: упевненість у собі; потреба в досягненні; прагнення до самоствердження і самореалізації; *емоційно-вольові ознаки*: урівноваженість; емоційно-позитивне самопочуття; наявність вольових якостей; *особистісні ознаки*: вплив на інших; оригінальне, творче мислення; комунікативні та організаторські здібності; *ділові ознаки*: уміння приймати правильні рішення в непередбачених ситуаціях; готовність брати на себе відповідальність; знання; уміння та навички організаторської роботи [2, с. 329].

Бурхливі соціальні події, що сталися за останні декілька років у світі і в нашій країні, спонукають молодь самостійно робити вибір, особисто орієнтуватися й займати незалежні позиції, бути лідером-патріотом.

Саме життя виробляє у більшості сучасних юнаків та дівчат таку психологію, яка багато в чому відрізняється від психології юнаків, що жили декілька десятків років тому. Це й більш відкритий, навіть, сміливий погляд на світ, включаючи постановку й вирішення багатьох проблем морально-етичного характеру, і самостійність, і включення в обговорення таких соціально-політичних, економічних і релігійних проблем, які зовсім недавно вважалися не характерними для юнацтва.

Під формуванням лідерських якостей патріотично налаштованої особистості, треба розуміти якісні й кількісні зміни у психіці індивідуума, які забезпечують накопичення лідерського потенціалу особистості, що виражається в ускладненні когнітивних психологічних структур, розвитку здатності до самоврядування, зростанні активності й удосконаленні молоді у виховному процесі мотивації до лідерства [3, с. 5–7]. Таким чином,

необхідно відзначити, що формування лідерських якостей особистості відбувається саме у виховному процесі патріотичного спрямування.

Організація виховного процесу, який визначається як закономірна, послідовна, безперервна зміна моментів розвитку взаємодіючих суб'єктів, передбачає створення необхідних педагогічних умов, завдяки яким стане можливим формування лідерських якостей особистості.

На наш погляд, доцільно визначити такі педагогічні умови формування лідерських якостей особистості у виховному процесі патріотичного спрямування: урахування особливостей і розвиток мотивації лідерства молодих людей; забезпечення цілеспрямованого розвитку лідерських якостей молоді шляхом організації молодіжного колективу, самоврядування та школи лідера; створення стимулювального і розвивального середовища з використанням інтерактивних форм роботи (тренінги, рольові ігри патріотичного спрямування); створення гуманних відносин суб'єктів виховання.

Юнацький вік – важливий період у соціальному розвитку людини. Для цього віку, як вже зазначалось, характерне посилення всебічної активності: мислення, діяльності, взаємовідносин у колективі. Активність підлітка підтримується спрямованістю до колективної, суспільно-корисної, громадсько-патріотичної діяльності. Цей період характеризується глибоким осмисленням ставлення до навколишнього світу, до власного життя та діяльності [1, с. 215].

Значна частина підлітків низько оцінює ефективність заходів, що проводяться з метою їх виховання різними державними і громадськими організаціями (підірваний кредит довіри до дорослих).

Виходом із даної ситуації може стати залучення до практичної роботи підлітків-лідерів. Добре розуміючи важливість поставлених завдань, підлітки-лідери швидко встановлюють контакти з однолітками, проводять заохочення до діяльності більш жваво й ефективно.

Підтримка з боку підлітків-лідерів є надзвичайно важливою, адже норми поведінки, цінності лідерів-патріотів, виступають потужними мотиваційними важелями, зумовлюючими відповідальне рішення однолітків.

Однак, необхідно відзначити, що вся їх робота в межах просвітницької освіти повинна обов'язково спрямовуватися досвідченим педагогом.

Загалом, види діяльності в освітньому просторі, спрямовані на розвиток лідерських якостей особистості шляхом патріотичного виховання, можуть бути представлені у такий спосіб: навчальна діяльність (індивідуальна, групова, колективна); конкурсна діяльність (участь у конкурсах, змаганнях); дослідницько-пошукова діяльність патріотичного спрямування (участь у конференціях, тренінгах, проектах, програмах); проектна діяльність (розробка та захист індивідуальних і колективних справ), громадсько-патріотична діяльність (участь у роботі органів самоврядування,

молодіжних організаціях, творчих клубах, асоціаціях), представницька діяльність (уміння належно презентувати себе, групу однолітків, освітній заклад, молодіжну організацію, країну).

Завдання цієї діяльності: ознайомити підлітків з теоретичними основами та принципами розвитку лідерства; розвивати у підлітків навички самоаналізу, тобто аналізу організаторських здібностей та своїх нереалізованих можливостей; спрямовувати підлітків на роботу над собою, на здійснення своїх намірів щодо розвитку своєї особистості; підвищити рівень соціальної компетентності підлітків-лідерів з окремих проблем; ознайомити підлітків-лідерів із методикою та механізмом вивчення молодіжних проблем; формувати в підлітків здатність приймати відповідальні рішення; мотивувати підлітків на подальше використання отриманих знань і вмінь в житті молодіжної громадської організації [4].

Лідерство характеризується, насамперед, зверненням до людини і має безпосереднє відношення до механізму людських стосунків.

Людина, яка володіє високими лідерськими здібностями, здатна зробити процес міжособистісної взаємодії більш цілеспрямованим, більш ефективним і, що не менш важливо, викликати в учасників спілкування відчуття осмислення того, що відбувається. До того ж, ця взаємодія може бути організована практично в кожній предметній діяльності [5, с. 49].

На наш погляд, для формування лідерських якостей особистості, доцільно застосовувати такі загальні положення: домінуюча роль внутрішньої мотивації; дослідницька творча активність, яка виражається в окресленні й вирішенні проблем; можливість досягнення оригінальних рішень; можливість прогнозу і передбачення; здатність створювати ідеальні еталони, які забезпечують високі естетичні, морально-патріотичні, інтелектуальні оцінки [6, с. 213].

Усі ці загальні положення відображаються в лідерських здібностях через те, що належать до сфери суб'єкт-суб'єктних відносин.

Внутрішня мотивація спрямована, в першу чергу, на іншу людину, тобто на виявлення й використання нею особливостей власної індивідуальності. Лідер допомагає виявити і проявити власну індивідуальність іншим через свою індивідуальність.

Отже, виявлення і прояв власної індивідуальності одночасно є: психологічною характеристикою лідерських здібностей; характеристикою креативності [7, с. 10].

Особливості юнацького віку визначаються конкретними соціальними обставинами, насамперед – зміною місця дитини в суспільстві, зміною її позиції при вступі в нові відносини зі світом дорослих, світом їх цінностей, що визначає новий зміст її свідомості [8, с. 77].

У молодих людей є кілька можливостей для відчуття власної індивідуальності, креативності. Одна з них – розвиток своєї особистості за

зразком та подобою особистості дорослої людини, оскільки саме дорослий в очах дитини володіє самостійністю, лідерськими здібностями і соціальною креативністю. Тому перше, чого прагне підліток, це показати собі та оточуючим, що він вже не дитина. Для того, щоб відважитися на самостійні вчинки, підліток мимоволі переконується, що він має на це право, оскільки він вже дорослий.

Юнацький вік, на нашу думку, створює певні передумови для успішного розвитку соціальної креативності і лідерських здібностей. Серед характерологічних особливостей – ініціативність, наполегливість, несхильність до шаблонів.

Розвиток лідерства у молодих людей – це ціленаправлене формування відповідних якостей і навичок, вироблення особистої мотивації, стійкого бажання бути лідером, впевненість в собі, спроможність приймати рішення і брати на себе відповідальність, послідовність в реалізації спільних цілей, розуміння своїх сил, віра в досягненні цілей, ентузіазм, любов до рідної землі та ін.

Відтак, однією з рис сучасної системи виховання повинно стати формування політичної культури, компетентності та толерантності особистості, становлення лідерських якостей, виховання патріотизму та відданості цінностям демократії.

Ми живемо у світі, який стрімко розвивається, де кожний ранок нового дня народжує нові ідеї для побудови майбутнього. І основна складова цього світу – це молода людина, яка є лідером та свідомим громадянином-патріотом. Саме тому, патріотичне виховання молоді на сьогодні є найголовнішим пріоритетом гуманітарної політики в Україні, важливою складовою національної безпеки України. Вкрай важливо розуміти, що освітній заклад має розвиватись і крокувати в ногу з поступом життя, шукати нових шляхів оптимізації сучасного патріотичного виховання, як важливої складової формування лідерських якостей особистості.

Список використаних літературних джерел

1. Кон И. С. Психология юношеского возраста. Москва: Наука, 1979. 390 с.
2. Ягоднікова В. В. Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому процесі загальноосвітньої школи. *Наука і освіта: Наук.-практ. журнал ПНЦ АПН України*. 2006. № 7. С. 328–330.
3. Алифанов С. Основные направления анализа лидеров. *Вопросы психологии*. 2001. № 3. С. 5–7.
4. Татепко В. Як стати і бути лідером: поради психолога. Київ, *Українська перспектива*, 2006. 198 с.
5. Мегель В. В. Адаптация типов к внешним и внутренним условиям. *Соционика, ментология и психология личности*. 1996. № 4. С. 58–60.
6. Василькова О. І. Методологічні проблеми лідерства в навчальних групах. *Психологія на перетині тисячоліть: Зб. наук. праць учасників П'ятих Костюківських читань*: В 3-х т. 1998. Т. 1. С. 210–214.

7. Походенко С. В. Становлення мотивації лідерства у підлітків шляхом ідентифікації зі «значущим іншим». *Наукові записки НДПУ*. 1998. С. 9–13.

8. Шумилин Е. А. Психологические особенности личности старшеклассника. Москва: Педагогика, 1979. 152 с.

References.

1. Kon I. S. (1979). *Psihologiya yunosheskogo vozrasta*. Moskva, Nauka (In Russian).

2. Yahodnikova V. V. (2006). Formuvannia liderskykh yakosteï starshoklasnykiv v osobystisno oriientovanomu protsesi zahalnoosvitnoi shkoly. *Nauka i osvita: nauk.-prakt. zhurnal PNT APN Ukrainy (Science and education: scientific and practical journal of SSC AES of Ukraine)*, 7, 328–330 (In Ukrainian).

3. Alifanov S. (2001). Osnovnyie napravleniya analiza liderov. *Voprosy psikhologii (Psychology issues)*, 3, 5–7 (In Russian).

4. Tatepko V. (2006). Yak staty i buty liderom: porady psykholoaha. Kyiv, Ukrainska perspektyva (In Ukrainian).

5. Megel V. V. (1996). Adaptatsiya tipov k vneshnim i vnutrennim usloviyam. *Sotsionika, mentologiya i psikhologiya lichnosti (Socionics, mentology and psychology of personality)*, 4, 58–60 (In Russian).

6. Vasykova O. I. (1998). Metodolohichni problemy liderstva v navchalnykh hrupakh. *Psykhologhiia na peretyni tysiacholit: Zb. nauk. prats uchasnykiv Piatykh Kostyukivskykh chytan (Psychology at the intersection of the millennia: Collection of studies of participants of the Fifth Readings from Kostyuk)*, 1, 210–214 (In Ukrainian).

7. Pokhodenko S. V. (1998). Stanovlennia motyvatsii liderstva u pidlitkiv shliakhom identyfikatsii zi «znachushchym inshym». *Naukovi zapysky NDPU (Bulletin of NSPU)*, 9–13 (In Ukrainian).

8. Shumilin E. A. (1979). Psihologicheskie osobennosti lichnosti starsheklassnika. Moskva, Pedagogika (In Russian).

Рецензент: д.пед.н., доцент Сокол М. О.